

dr hab. inż. Marlena Piekut,  
prof. PW  
Politechnika Warszawska  
Kolegium Nauk Ekonomicznych  
i Społecznych w Płocku  
e-mail: marlena.piekut@pw.edu.pl  
ORCID: 0000-0001-6449-5143

mgr Weronika Łosiewicz  
Politechnika Warszawska  
e-mail: weronika.losiewicz.dokt@  
pw.edu.pl  
ORCID: 0000-0003-3684-8348

# Sytuacja społeczno-ekonomiczna gospodarstw domowych rzemieślników i robotników poligraficznych w Polsce w latach 2011–2024

## Socio-economic situation of craftsmen and printing workers' households in Poland in the years 2011–2024

**Słowa kluczowe:**  
rzemiosło, gospodarstwa  
domowe, dochody, wydatki  
konsumpcyjne

**Streszczenie:** W artykule podjęto problem przemian społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych rzemieślników i robotników poligraficznych w Polsce w warunkach transformacji technologicznej i zmian rynku pracy. Wybór tematu uzasadnia niewielka liczba badań dotyczących tej grupy zawodowej oraz znaczenie rzemiosła i zawodów produkcyjnych dla rynku pracy i polityki społecznej. Celem badania była ocena zmian w cechach społeczno-demograficznych, poziomie dochodów rozporządzalnych oraz strukturze wydatków konsumpcyjnych gospodarstw domowych rzemieślników i robotników poligraficznych. Analizę opracowano na podstawie indywidualnych danych z badań budżetów gospodarstw domowych przeprowadzanych przez GUS dla wybranych lat z okresu 2011–2024. Wyniki wskazują na wzrost dochodów rozporządzalnych, podniesienie poziomu wykształcenia oraz spadek skłonności do konsumpcji. Jednocześnie utrzymywał się wysoki udział wydatków na dobra podstawowe, co potwierdza obowiązywanie prawa Engla i umiarkowany poziom życia badanych gospodarstw domowych. Uzyskane rezultaty potwierdzają zasadność teorii kapitału ludzkiego i teorii segmentacji rynku pracy oraz wskazują na potrzebę wspierania edukacji ustawicznej i adaptacji kompetencyjnej pracowników zawodów rzemieślniczych.

**Keywords:**  
craftsmanship, households,  
income, expenditures on  
consumption

**Abstract:** The article addresses the problem of socio-economic transformations of households of craftsmen and printing industry workers in Poland under conditions of technological transformation and changes in the labour market. The choice of topic is justified by the limited number of studies focusing on this occupational group, as well as the importance of crafts and production-related occupations for the labour market and social policy. The aim of the study was to assess changes in socio-demographic characteristics, the level of disposable income, and the structure of consumer expenditures of households of craftsmen and printing workers. The analysis was based on individual data from the Household Budget Survey conducted by Statistics Poland (GUS) for selected years in the period 2011–2024. The results indicate an increase in disposable income, a rise in the level of education, and a decline in the propensity to consume. At the same time, a high share of expenditures on basic goods persisted, confirming the validity of Engel's law and indicating a moderate standard of living among the analysed households. The findings support the relevance of human capital theory and labour market segmentation theory, and point to the need for policies promoting lifelong learning and the continuous adaptation of skills among workers in craft occupations.

**JEL:**  
D12, I31, J31, O15

## Wprowadzenie

W ostatnich latach obserwuje się wzrost zainteresowania produktami rzemieślniczymi, co wiąże się z procesami indywidualizacji konsumpcji, rosnącą świadomością ekologiczną oraz poszukiwaniem autentyczności i unikatowości produktów. Rzemiosło wpisuje się jednocześnie w rozwój gospodarki kreatywnej i ekonomii doświadczeń, w których wartość produktu wykracza poza jego funkcję użytkową. Zjawiska te sugerują rosnące znaczenie rzemiosła we współczesnej gospodarce.

Pomimo rosnącej popularności produktów rzemieślniczych oraz ich znaczenia kulturowego i gospodarczego, sytuacja ekonomiczna osób utrzymujących się z działalności rzemieślniczej pozostaje słabo rozpoznana. Dotychczasowe badania koncentrują się głównie na aspektach kulturowych, społecznych i marketingowych, natomiast rzadziej podejmowana jest perspektywa mikroekonomiczna, odnosząca się do poziomu dochodów, struktury wydatków oraz warunków życia gospodarstw domowych rzemieślników. W szczególności niedostatecznie rozpoznane są zależności między dochodami, wydatkami a poziomem życia tych gospodarstw domowych, zwłaszcza w warunkach gospodarki rozwiniętej. W literaturze brakuje także analiz dotyczących gospodarstw domowych rzemieślników i robotników poligraficznych jako wyodrębnionej grupy społeczno-ekonomicznej. Wynika to m.in. z ograniczeń klasyfikacyjnych w statystyce publicznej,

gdzie grupy te występują łącznie, co utrudnia ich jednoznaczną identyfikację i analizę. Jednocześnie zmiany zachodzące na rynku pracy, procesy cyfryzacji oraz transformacje strukturalne mogą wpływać na ich sytuację dochodową i konsumpcyjną, co uzasadnia potrzebę pogłębionych badań w tym zakresie.

Celem artykułu jest ocena zmian w cechach społeczno-demograficznych, poziomie dochodów rozporządzalnych oraz strukturze wydatków konsumpcyjnych gospodarstw domowych rzemieślników i robotników poligraficznych w Polsce w latach 2011–2024.

W związku z tym sformułowano następujące pytania badawcze:

1. Jak zmieniała się sytuacja społeczno-ekonomiczna gospodarstw domowych rzemieślników i robotników poligraficznych w Polsce w latach 2011–2024?
2. W jaki sposób zmiany dochodów rozporządzalnych wpływały na strukturę wydatków konsumpcyjnych w analizowanych gospodarstwach domowych?

W badaniu wykorzystano jednostkowe dane z badań budżetów gospodarstw domowych [GUS, 2011–2024; GUS, 2019]. Zastosowano metody statystyki opisowej uzupełnione o analizę zmian w czasie.

## Przegląd piśmiennictwa

Dotychczasowe badania nad rzemiosłem koncentrują się głównie na jego kulturowych, społecznych oraz marketingowych aspektach, analizując je jako element dziedzictwa niematerialnego, lokalnej tożsamości oraz segment rynku dóbr unikatowych [Dziadowiec-Greganić, 2021; Vencatachellum, 2019]. W tym ujęciu rzemiosło postrzegane jest jako nośnik tradycji, wiedzy i umiejętności przekazywanych międzypokoleniowo, a jego znaczenie rozpatrywane jest w kontekście zachowania ciągłości kulturowej. Podobne podejście widoczne jest w działaniach instytucjonalnych, które wskazują sektor rzemieślniczy jako istotny element strategii rozwoju na różnych poziomach gospodarki. Jednocześnie rzemiosło wpisuje się w rozwój gospodarki kreatywnej oraz ekonomii doświadczeń [Howkins, 2013].

W literaturze podkreśla się również rosnące znaczenie tzw. „nowego rzemiosła” (new craft), które łączy tradycyjne techniki z nowoczesnymi modelami biznesowymi oraz kanałami sprzedaży, w tym e-commerce i mediami społecznościowymi [Szydłowska, 2021; Drenda, 2024]. Zjawisko to interpretowane jest jako efekt szerszych zmian stylu życia, w tym indywidualizacji konsumpcji, wzrostu znaczenia autentyczności oraz poszukiwania produktów unikatowych i spersonalizowanych [Holloway, 2024; Liu i in., 2024; Ullah, 2023; Yang i in., 2018]. W tym kontekście rzemiosło postrzegane jest jako potencjalny element modeli rozwoju opartych na wiedzy, kreatywności oraz aspektach ekologicznych [Vencatachellum, 2019], a nawet jako jeden z wyznaczników przyszłych kierunków rozwoju gospodarki [Kuijpers, 2019].

Pomimo rosnącego znaczenia rzemiosła w dyskursie naukowym i gospodarczym, badania dotyczące jego ekonomicznego wymiaru są ograniczone. Badania empiryczne dotyczące rzemiosła jako źródła dochodu gospodarstw domowych prowadzone są głównie w krajach rozwijających się, takich jak Pakistan [Yang i in., 2018], Indie [Dadheech, Sharma, 2024] czy Republika Południowej Afryki [Adam, Shackleton, 2016]. Wskazują one, że działalność rzemieślnicza stanowi istotne źródło dochodu lub jego uzupełnienie, przyczyniając się do zaspokajania podstawowych potrzeb gospodarstw domowych. Przykładowo, w RPA działalność rzemieślnicza może stanowić około 35% dochodów gospodarstw domowych [Adam, Shackleton, 2016], natomiast w Indiach nawet ponad 50% [Dadheech, Sharma, 2024]. Podobne wyniki uzyskano w badaniach prowadzonych w Indonezji, gdzie działalność rzemieślnicza stanowiła około 30% dochodów gospodarstw domowych [Nopiana i in., 2022; Sadguna i in., 2017].

Jednocześnie wskazuje się na liczne bariery rozwoju tego sektora, takie jak niskie ceny produktów, ograniczony dostęp do surowców czy słaba organizacja rynku, co negatywnie wpływa na stabilność dochodową gospodarstw domowych rzemieślników [Adam, Shackleton, 2016; Nopiana i in., 2022]. Niekorzystna sytuacja dochodowa przekłada się również na strukturę wydatków konsumpcyjnych. Badania wskazują, że gospodarstwa domowe rzemieślników przeznaczają znaczną część dochodów na dobra podstawowe, co świadczy o ograniczonym poziomie życia oraz trudnościach w zaspokajaniu potrzeb [Sandhu, Toor, 2022]. Struktura wydatków odzwierciedla zarówno uwarunkowania ekonomiczne, jak i czynniki społeczno-kulturowe.

W polskim kontekście znaczenie rzemiosła potwierdzają zarówno dane instytucjonalne, jak i badania dotyczące sektora małych i średnich przedsiębiorstw [Gardawski, 2013; ZRP, 2018]. Jednocześnie rzemieślnicy nie występują jako wyraźnie wyodrębniona kategoria w badaniach społeczno-ekonomicznych, a ich sytuacja bywa analizowana w ramach szerszych grup zawodowych. Brakuje zatem pogłębionych analiz dotyczących zależności między dochodami, strukturą wydatków a poziomem życia gospodarstw domowych tej grupy zawodowej, zwłaszcza w warunkach gospodarki rozwiniętej.

## Źródło danych i metodyka badania

Materiał źródłowy opiera się na jednostkowych danych z badań budżetów gospodarstw domowych [GUS, 2011–2024, GUS, 2019]. Zakres czasowy badania obejmuje lata 2011–2012, 2020–2021 i 2023–2024. Są to lata specyficzne ze względu na szoki gospodarcze, które w tym okresie wystąpiły. Dane GUS obejmowały po około 30 tys. gospodarstw domowych w każdym badanym roku. Z danych tych wyodrębniono subpopulację gospodarstw domowych rzemieślników i robotników poligraficznych, która w zależności od roku liczyła od 60 do 127 gospodarstw domowych. Relatywnie nie-

wielka liczebność tej grupy wynika z jej ograniczonego udziału w strukturze społeczno-zawodowej populacji oraz zmian zachodzących na rynku pracy. Wyniki odnoszą się zatem do specyficznej kategorii gospodarstw domowych i powinny być interpretowane z uwzględnieniem ograniczeń wynikających z liczebności analizowanej subpróby. Jednocześnie zastosowane dane pochodzą z reprezentacyjnego badania statystyki publicznej, realizowanego zgodnie z metodyką GUS.

Według Klasyfikacji Zawodów i Specjalności 2017 grupa zawodowa „rzemieślnicy i robotnicy poligraficzni” obejmuje wśród rzemieślników: mechaników precyzyjnych, monterów instrumentów muzycznych, jubilerów, złotników i pracowników pokrewnych, ceramików i pracowników pokrewnych, formowaczy wyrobów szklanych, krajaczy i szlifierzy szkła, sztyldziarzy, grawerów i zdobników ceramiki, szkła i materiałów pokrewnych, rękodzielników wyrobów z drewna i materiałów pokrewnych, rękodzielników wyrobów z tkanin, skóry i materiałów pokrewnych, a także rzemieślników gdzie indziej nieklasyfikowanych (np. wytwórców galanterii, zabawkarzy, metaloplastyków). Z kolei wśród robotników poligraficznych można wyróżnić pracowników przy pracach przygotowawczych przy druku, drukarzy, introligatorów i pracowników pokrewnych.

W danych GUS odnoszących się do kategoryzacji zawodów występuje kategoria: „rzemieślnicy i robotnicy poligraficzni”. Kategoria ta stanowi jedną grupę, co wynika z Klasyfikacji Zawodów i Specjalności, której podstawę prawną stanowi rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 7 sierpnia 2015 r. w sprawie klasyfikacji zawodów i specjalności na potrzeby rynku pracy oraz zakresu jej stosowania. Warto zaznaczyć, że druk został formalnie upowszechniony w XV wieku za sprawą wynalazku niemieckiego rzemieślnika, Jana Gutenberga. Wówczas poligrafia kształtowała się jako złożone i pracochłonne rzemiosło, wykorzystujące masywne, ruchome czcionki, które były trudne do skomponowania. Obecnie poligrafia stanowi jeden z czynników wpływających na gospodarkę, przekształcając się w masową produkcję druków.

Postępowanie badawcze obejmowało następujące etapy:

1. Przegląd literatury przedmiotu.
2. Pozyskanie i przygotowanie danych empirycznych pochodzących z BBGD GUS dla wybranych lat z okresu 2011–2024.
3. Wyodrębnienie gospodarstw domowych rzemieślników i robotników poligraficznych.
4. Analiza cech społeczno-demograficznych i ekonomicznych.
5. Analiza sytuacji dochodowej gospodarstw domowych.
6. Analiza wydatków konsumpcyjnych.
7. Analiza zależności pomiędzy dochodami a wydatkami konsumpcyjnymi.

W badaniu zastosowano metody analizy opisowej oraz wybrane miary statystyki opisowej i analizy korelacji. Wyniki przedstawiono w ujęciu dynamicznym dla wybranych lat analizowanego okresu.

## Charakterystyka demograficzna oraz społeczno-ekonomiczna gospodarstw domowych rzemieślników i robotników poligraficznych

Analiza charakterystyki demograficznej gospodarstw domowych jest istotna, gdyż pozwala poznać m.in. skład tych gospodarstw i ich wielkość. Dane społeczno-ekonomiczne dostarczają natomiast informacji o poziomie dochodów, wykształceniu, zatrudnieniu i innych czynnikach ekonomicznych. Informacje te są przydatne dla administracji publicznej i organizacji społecznych, które mogą je wykorzystać do planowania skutecznych programów społecznych, takich jak programy wsparcia finansowego, edukacyjnego czy opieki zdrowotnej, dostosowując je do konkretnych grup gospodarstw domowych.

Analiza cech społeczno-demograficznych gospodarstw domowych rzemieślników i robotników poligraficznych wskazuje na istotne zmiany strukturalne zachodzące w badanej grupie w latach 2011–2024 (tabela 1). Zmiany te dotyczą zarówno lokalizacji gospodarstw domowych, ich wielkości, cech osoby odniesienia, jak i struktury społeczno-ekonomicznej oraz poziomu wykształcenia. W pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę na zmniejszającą się liczbę gospodarstw domowych objętych badaniem – ze 122 w 2011 r. do 60 w 2024 r. Może to odzwierciedlać zarówno zmniejszanie się liczebności tej grupy zawodowej, jak i procesy transformacji rynku pracy związane z automatyzacją, cyfryzacją oraz zmianami technologicznymi w sektorze poligraficznym.

W zakresie lokalizacji gospodarstw domowych widoczna jest zmienność udziału gospodarstw wiejskich i miejskich. W 2011 r. gospodarstwa zlokalizowane na wsi stanowiły 41,8%, następnie ich udział obniżył się do 22,1% w 2021 r., by ponownie wzrosnąć do 43,3% w 2024 r. Jednocześnie udział gospodarstw z dużych miast (100 tys. mieszkańców i więcej) wzrósł w latach 2011–2021 z 30,1% do 38,5%, a następnie powrócił do 30,0% w 2024 r. Może to świadczyć o niestabilności przestrzennej tej grupy zawodowej oraz o wpływie zmian strukturalnych w przemyśle i usługach poligraficznych.

Struktura wielkości gospodarstw domowych pozostawała względnie stabilna. Dominowały gospodarstwa 2–3-osobowe, których udział wzrósł z 47,5% w 2011 r. do 58,8% w 2021 r., a następnie nieznacznie obniżył się do 48,3% w 2024 r. Jednocześnie zmniejszał się udział gospodarstw 4-osobowych oraz większych, co może odzwierciedlać procesy demograficzne charakterystyczne dla polskich gospodarstw domowych, takie jak spadek dzietności oraz starzenie się społeczeństwa.

Analiza płci osoby odniesienia wskazuje na zdecydowaną dominację mężczyzn, choć ich udział systematycznie malał – z 82,8% w 2011 r. do 71,7% w 2024 r. Może to sugerować stopniowy wzrost udziału kobiet w tej grupie zawodowej lub zmiany w strukturze rodzin i aktywności zawodowej członków gospodarstw domowych.

Średni wiek osoby odniesienia wzrósł z 41,2 do 46,7 roku życia, co wskazuje na postępujący proces starzenia się badanej populacji. Zjawisko to może wynikać z ograniczo-

nego napływu młodszych pracowników do zawodów rzemieślniczych i poligraficznych oraz zmian preferencji zawodowych młodych osób.

**Tabela 1. Charakterystyka demograficzna i społeczna gospodarstw domowych rzemieślników i robotników poligraficznych w wybranych latach z okresu 2011–2024**

| Wyszczególnienie                                       | 2011 | 2012 | 2020 | 2021 | 2023 | 2024 |
|--------------------------------------------------------|------|------|------|------|------|------|
| <b>Liczba gospodarstw domowych</b>                     | 122  | 127  | 93   | 68   | 75   | 60   |
| <b>Miejsce lokalizacji gospodarstwa domowego (w %)</b> |      |      |      |      |      |      |
| Wieś                                                   | 41,8 | 44,1 | 33,3 | 22,1 | 41,3 | 43,3 |
| Miasta poniżej 100 tys. mieszkańców                    | 28,1 | 26,0 | 30,1 | 39,5 | 32,0 | 26,7 |
| Miasta 100 tys. i więcej mieszkańców                   | 30,1 | 29,9 | 36,1 | 38,5 | 26,7 | 30,0 |
| <b>Wielkość gospodarstwa domowego (w %)</b>            |      |      |      |      |      |      |
| 2–3-osobowe                                            | 47,5 | 51,1 | 51,6 | 58,8 | 52,0 | 48,3 |
| 4-osobowe                                              | 31,2 | 29,5 | 26,9 | 17,6 | 25,3 | 25,0 |
| 5 i więcej osób                                        | 15,6 | 15,8 | 15,0 | 11,8 | 14,7 | 15,0 |
| <b>Płeć osoby odniesienia (w %)</b>                    |      |      |      |      |      |      |
| Mężczyzna                                              | 82,8 | 80,3 | 78,5 | 83,8 | 76,0 | 71,7 |
| <b>Wiek osoby odniesienia (lata)</b>                   | 41,2 | 42,0 | 44,2 | 44,5 | 45,6 | 46,7 |
| <b>Stan cywilny osoby odniesienia (w %)</b>            |      |      |      |      |      |      |
| W związkach małżeńskich                                | 71,3 | 75,6 | 78,5 | 73,5 | 74,7 | 66,7 |
| Panna/kawaler                                          | 18,9 | 15,0 | 14,0 | 19,1 | 14,7 | 15,0 |
| <b>Grupa społeczno-ekonomiczna (w %)</b>               |      |      |      |      |      |      |
| Pracownicy najemni ogółem                              | 78,7 | 85,0 | 82,8 | 80,9 | 82,7 | 76,7 |
| Pracownicy najemni na stanowiskach robotniczych        | 72,1 | 81,9 | 82,8 | 79,4 | 82,7 | 75,0 |
| Osoby pracujące na własny rachunek                     | 12,3 | 9,5  | 17,2 | 16,2 | 12,0 | 16,7 |
| Pozostałe grupy społeczno-ekonomiczne                  | 9,0  | 5,5  | 0,0  | 2,9  | 5,3  | 6,6  |
| <b>Wykształcenie osoby odniesienia (w %)</b>           |      |      |      |      |      |      |
| Zasadnicze zawodowe                                    | 48,4 | 45,7 | 37,6 | 35,3 | 32,0 | 28,3 |
| Średnie                                                | 24,6 | 30,7 | 29,0 | 33,8 | 46,7 | 45,0 |

Uwagi: osobą odniesienia (za GUS) jest jednostka, która osiąga najwyższy stały dochód w dłuższym okresie spośród wszystkich członków gospodarstwa domowego i przeznacza go na potrzeby tego gospodarstwa domowego. W tabeli uwzględniono jedynie najważniejsze cechy gospodarstw domowych, tj. kategorie o najwyższych udziałach w danej zmiennej.

Źródło: indywidualne dane z badań budżetów gospodarstw domowych [GUS, 2011–2024, GUS, 2019].

Pod względem stanu cywilnego dominowały osoby pozostające w związkach małżeńskich, których udział utrzymywał się na stosunkowo wysokim poziomie (66,7–78,5%). Jednocześnie udział osób stanu wolnego pozostawał relatywnie niski i stabilny.

Struktura społeczno-ekonomiczna wskazuje na wyraźną dominację pracowników najemnych, zwłaszcza zatrudnionych na stanowiskach robotniczych. Ich udział wzrósł

z 72,1% w 2011 r. do ponad 80% w latach 2012–2023, po czym obniżył się do 75,0% w 2024 r. Relatywnie niewielki udział osób pracujących na własny rachunek może wskazywać na ograniczony zakres samozatrudnienia w tej grupie zawodowej, choć po 2020 r. obserwuje się pewien wzrost tej kategorii. Przyczyną takiego stanu może być też sytuacja prawna na rynku pracy opisywanej grupy zawodowej. Działalność rzemieślnicza w Polsce może przybierać formę działalności nierejestrowanej. Oznacza to, że osoby wykonujące prace rzemieślnicze sporadycznie – np. szycie, tworzenie biżuterii czy stolarkę na potrzeby znajomych – przy czym przychód nie przekracza 50% minimalnego wynagrodzenia, formalnie nie prowadzą zarejestrowanej działalności gospodarczej. W praktyce, zwłaszcza w obszarze rękodzielnictwa [Łosiewicz, Piekut, 2025], rzemiosło często funkcjonuje w tej nierejestrowanej formie. W konsekwencji główne dochody gospodarstw domowych rzemieślników pochodzą zazwyczaj z innych źródeł, co utrudnia ich jednoznaczne wyodrębnienie w danych GUS. W jednostkowych danych statystycznych gospodarstwa te są najczęściej przypisane do innych grup zawodowych, przez co obserwowane analizy obejmują wyłącznie wąską podgrupę rzemieślników, prowadząc do ograniczonej reprezentatywności i trudności w interpretacji analizowanych charakterystyk tej populacji.

Szczególnie istotne zmiany dotyczą poziomu wykształcenia osób odniesienia. Udział osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym systematycznie malał – z 48,4% w 2011 r. do 28,3% w 2024 r. Jednocześnie wyraźnie wzrósł udział osób z wykształceniem średnim – z 24,6% do 45,0%. Tendencja ta może świadczyć o stopniowym wzroście poziomu kapitału ludzkiego w badanej grupie oraz o rosnących wymaganiach kompetencyjnych na rynku pracy, związanych z rozwojem technologii i modernizacją sektora poligraficznego.

## Dochody rozporządzalne rzemieślników i robotników poligraficznych

Kluczowym miernikiem oceniającym sytuację finansową gospodarstw domowych jest średni miesięczny dochód rozporządzalny przypadający na jedną osobę w gospodarstwie domowym [GUS, 2019, s. 279]. Analiza budżetów gospodarstw domowych wskazuje, że w latach 2011–2024 dochód rozporządzalny w gospodarstwach domowych rzemieślników i robotników poligraficznych wzrósł blisko 2,7-krotnie (w ujęciu nominalnym). Największy wzrost nastąpił w latach 2020–2024, gdy dochody zwiększyły się blisko 2,2-krotnie (z 1546 zł do 3374 zł). W 2024 r. mediana dochodu rozporządzalnego na jedną osobę w grupie rzemieślników i robotników poligraficznych wynosiła 3290 zł, czyli mniej niż średnia. W 2011 r. dochód rozporządzalny na osobę w omawianej grupie gospodarstw domowych wynosił 1267 zł, a mediana dochodu – 1071 zł. W 2024 r. maksymalny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę w analizowanej

grupie wyniósł 8000 zł, z kolei w 2011 r. – 5300 zł. Najuboższa grupa badanych (10%) miała dochody rozporządzalne w 2024 r. nie większe niż 1865 zł (w 2011 r. – 577 zł), z kolei najbogatsi (10%) mieli przynajmniej 5406 zł (w 2011 r. – 2114 zł).

Instytut Pracy i Spraw Socjalnych (IPiSS) publikuje dane na temat wysokości minimum socjalnego i minimum egzystencji. Na podstawie danych IPiSS można stwierdzić, że przynajmniej 10% gospodarstw domowych rzemieślników i robotników poligraficznych miało dochody na poziomie lub poniżej minimum socjalnego we wszystkich analizowanych latach (np. w 2021 r., w zależności od wielkości gospodarstwa domowego, poziom minimum socjalnego wynosił od 1051 zł do 1329 zł, a w 2024 r. – od 1452 zł do 1818 zł), natomiast powyżej minimum egzystencji (np. w 2021 r., w zależności od wielkości gospodarstwa domowego, poziom minimum egzystencji wynosił na osobę od 542 zł do 671 zł, w 2024 r. – od 825 zł do 950 zł).

Skośność rozkładu dochodów uległa w czasie zmniejszeniu – z 2,16 w 2011 r. do 0,61 w 2024 r., co oznacza, że dochody stawały się coraz bardziej symetrycznie rozłożone. Kurtoza, czyli miara koncentracji dochodów wokół średniej, zmniejszyła się z 7,33 (2011 r.) do 0,79 (2024 r.), co sugeruje mniejsze rozbieżności w zarobkach między skrajnymi grupami dochodowymi.

W tabeli 2 przedstawiono statystyki opisowe poziomu i rozkładu dochodów rozporządzalnych w gospodarstwach domowych rzemieślników i robotników poligraficznych w wybranych latach z okresu 2011–2023 (w zł).

**Tabela 2. Statystyki opisowe poziomu i rozkładu dochodów rozporządzalnych w gospodarstwach domowych rzemieślników i robotników poligraficznych w wybranych latach z okresu 2011–2023 (w zł)**

| Specyfikacja           | Lata   |        |        |        |        |        |
|------------------------|--------|--------|--------|--------|--------|--------|
| Statystyki opisowe     | 2011   | 2012   | 2020   | 2021   | 2023   | 2024   |
| Średnia                | 1267   | 1281   | 1546   | 1922   | 2325   | 3374   |
| Odchylenie standardowe | 754    | 896    | 745    | 911    | 938    | 1463   |
| Minimum                | 233    | 162    | 0      | 0      | 0      | 400    |
| Maksimum               | 5300   | 8189   | 4877   | 5884   | 5650   | 8000   |
| Kwartył 1 (Q25)        | 748    | 765    | 998    | 1340   | 1575   | 2291   |
| Mediana                | 1071   | 1143   | 1485   | 2000   | 2250   | 3290   |
| Kwartył 3 (Q75)        | 1576   | 1511   | 1933   | 2233   | 3075   | 4125   |
| Percentyl 10           | 577    | 507    | 855    | 941    | 1220   | 1865   |
| Percentyl 90           | 2114   | 2150   | 2550   | 3000   | 3390   | 5406   |
| Skośność               | 2,1597 | 4,1959 | 0,8955 | 0,8265 | 0,5829 | 0,6119 |
| Kurtoza                | 7,33   | 28,34  | 2,1    | 2,38   | 1,03   | 0,79   |

Źródło: indywidualne dane z badań budżetów gospodarstw domowych [GUS, 2011–2024, GUS, 2019].

## Wydatki konsumpcyjne

Konsekwencją alokacji dochodów gospodarstw domowych są wydatki na różne towary i usługi, co stanowi mierzalny punkt wyjścia do analizy procesów zarządzania budżetem domowym [Gałązka, Grzelak, 2015, s. 86–97]. Z przeprowadzonych analiz wynika, że ogółem wydatki konsumpcyjne uległy mniejszemu wzrostowi niż dochody rozporządzalne, co świadczy o spadku skłonności do konsumpcji i możliwościach większych oszczędności (tabela 3). Przeciętna skłonność do konsumpcji (udział wydatków na konsumpcję w dochodzie rozporządzalnym) w 2011 r. wyniosła 71,9%, podczas gdy w 2024 r. – 49,6%.

**Tabela 3. Struktura wydatków konsumpcyjnych rzemieślników i robotników poligraficznych w latach 2011–2024 w przeliczeniu na osobę w gospodarstwie domowym**

| Wyszczególnienie                | Wydatki w konsumpcji ogółem<br>(w zł) |      |      |      |      |      | Wydatki w dochodzie rozporządzalnym<br>(w %) |      |      |      |      |      |
|---------------------------------|---------------------------------------|------|------|------|------|------|----------------------------------------------|------|------|------|------|------|
| Lata                            | 2011                                  | 2012 | 2020 | 2021 | 2023 | 2024 | 2011                                         | 2012 | 2020 | 2021 | 2023 | 2024 |
| Ogółem wydatki na konsumpcję    | 911                                   | 887  | 1029 | 1273 | 1387 | 1675 | -                                            | -    | -    | -    | -    | -    |
| Żywność i napoje bezalkoholowe  | 25,6                                  | 26,9 | 29,0 | 27,7 | 33,3 | 28,7 | 18,4                                         | 18,6 | 19,3 | 18,3 | 19,9 | 14,2 |
| Alkohol i tytoń                 | 3,6                                   | 3,6  | 3,2  | 2,9  | 4,0  | 2,5  | 2,6                                          | 2,5  | 2,1  | 1,9  | 2,4  | 1,2  |
| Odzież i obuwie                 | 4,9                                   | 4,6  | 4,8  | 4,3  | 4,2  | 4,2  | 3,5                                          | 3,2  | 3,2  | 2,8  | 2,5  | 2,1  |
| Mieszkanie, energia             | 20,9                                  | 18,8 | 21,2 | 20,2 | 17,4 | 20,9 | 15,0                                         | 13,0 | 14,1 | 13,4 | 10,4 | 10,4 |
| Wyposażenie mieszkania          | 5,0                                   | 3,8  | 5,0  | 6,5  | 6,8  | 7,2  | 3,6                                          | 2,6  | 3,3  | 4,3  | 4,0  | 3,6  |
| Zdrowie                         | 3,5                                   | 3,7  | 4,6  | 3,5  | 4,3  | 4,5  | 2,5                                          | 2,6  | 3,1  | 2,3  | 2,6  | 2,2  |
| Transport                       | 13,5                                  | 12,8 | 8,5  | 13,4 | 8,3  | 11,5 | 9,7                                          | 8,9  | 5,7  | 8,9  | 4,9  | 5,7  |
| Łącznie                         | 4,2                                   | 4,3  | 5,1  | 5,1  | 4,8  | 4,4  | 3,1                                          | 3,0  | 3,4  | 3,4  | 2,8  | 2,2  |
| Rekreacja i kultura             | 8,1                                   | 8,9  | 5,6  | 6,0  | 6,1  | 5,1  | 5,8                                          | 6,2  | 3,7  | 4,0  | 3,6  | 2,5  |
| Edukacja                        | 1,0                                   | 1,1  | 0,6  | 0,3  | 0,4  | 2,1  | 0,7                                          | 0,8  | 0,4  | 0,2  | 0,2  | 1,1  |
| Restauracje i hotele            | 3,3                                   | 2,8  | 2,7  | 4,1  | 3,5  | 5,7  | 2,4                                          | 1,9  | 1,8  | 2,7  | 2,1  | 2,8  |
| Inne towary i usługi            | 6,3                                   | 8,7  | 9,7  | 6,2  | 7,0  | 3,3  | 4,6                                          | 6,0  | 6,5  | 4,1  | 4,2  | 1,7  |
| Średnia skłonność do konsumpcji | -                                     | -    | -    | -    | -    | -    | 71,9                                         | 69,2 | 66,5 | 66,2 | 59,7 | 49,6 |

Źródło: indywidualne dane z badań budżetów gospodarstw domowych [GUS, 2011–2024, GUS, 2019].

Relatywnie wysoki udział wydatków na dobra podstawowe w dochodzie rozporządzalnym, tj. na żywność i napoje bezalkoholowe oraz na utrzymanie mieszkania i nośniki energii, świadczą o niezbyt korzystnej sytuacji materialnej w gospodarstwach domowych rzemieślników i robotników poligraficznych. W wybranych latach z okresu

2011–2024 udział wydatków na żywność i napoje bezalkoholowe w dochodzie rozporządzalnym wynosił 14–20%, a na utrzymanie mieszkania i nośniki energii – 10–15%. Ważną pozycję w wydatkach gospodarstw domowych rzemieślników stanowił transport; przeznaczano na niego 5–10% dochodu rozporządzalnego.

Porównując strukturę wydatków w latach 2011–2012 z latami 2023–2024, można wskazać spadek w dochodzie rozporządzalnym udziału wydatków na napoje alkoholowe i wyroby tytoniowe (z 2,6% do 1,2%) oraz na rekreację i kulturę (z około 6% do 2,5%).

Analiza korelacji pomiędzy dochodem rozporządzalnym a wydatkami konsumpcyjnymi wskazuje na zróżnicowany charakter poszczególnych kategorii. Najsilniejszą dodatnią zależność odnotowano w przypadku wydatków na użytkowanie mieszkania i energię ( $r=0,556$ ) oraz łączność ( $r=0,515$ ), co wskazuje na ich istotne znaczenie w budżetach gospodarstw domowych. Umiarkowaną zależność wykazały wydatki na żywność i napoje bezalkoholowe ( $r=0,355$ ), restauracje i hotele ( $r=0,317$ ) oraz inne towary i usługi ( $r=0,316$ ). W przypadku żywności i napojów bezalkoholowych obserwowany poziom korelacji potwierdza działanie prawa Engla.

## Dyskusja nad wynikami w świetle teorii ekonomicznych

Uzyskane wyniki wskazują na istotne przemiany społeczno-ekonomiczne zachodzące w gospodarstwach domowych rzemieślników i robotników poligraficznych w Polsce w latach 2011–2024. Analiza danych potwierdza, że badana grupa doświadcza jednocześnie procesów modernizacyjnych, zmian strukturalnych rynku pracy oraz przemian konsumpcyjnych charakterystycznych dla współczesnych gospodarek.

W pierwszej kolejności wyniki można interpretować w świetle teorii kapitału ludzkiego rozwijanej przez G.S. Beckera [Becker, 1962; Schultz, 1961]. Zgodnie z tym podejściem poziom wykształcenia i kompetencji wpływa na możliwości osiągania dochodów oraz pozycję jednostki na rynku pracy. W badanej grupie zaobserwowano systematyczny spadek udziału osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym oraz wyraźny wzrost udziału osób z wykształceniem średnim. Tendencja ta może świadczyć o dostosowywaniu się gospodarstw domowych do rosnących wymagań kompetencyjnych, związanych z postępującą cyfryzacją i automatyzacją procesów produkcyjnych w sektorze poligraficznym. Wyniki te są zgodne z teoriami wskazującymi, że transformacja technologiczna zwiększa znaczenie kwalifikacji średnich i wyższych oraz wymusza ciągłe dostosowywanie kompetencji pracowników [Stephany, Teutloff, 2024].

Uzyskane rezultaty można również interpretować w odniesieniu do teorii segmentacji rynku pracy [Reich i in., 1973]. Dominacja pracowników najemnych zatrudnionych na stanowiskach robotniczych wskazuje na relatywnie ograniczoną mobilność zawodową badanej grupy oraz silne zakorzenienie w segmencie zawodów średnio i niżej wynagradzanych.

Proces starzenia się badanej populacji można analizować w kontekście teorii przemian demograficznych [Reher, 2004] oraz zmian struktury zatrudnienia [Scheiring, King, 2023]. Wzrost średniego wieku osoby odniesienia z 41,2 do 46,7 roku życia może wskazywać na ograniczony napływ młodszych pracowników do zawodów rzemieślniczych i poligraficznych. Zjawisko to może wynikać zarówno ze spadku atrakcyjności tradycyjnych zawodów produkcyjnych [Hötte i in., 2023], jak i z rosnącej orientacji młodszych pokoleń na sektor usług i gospodarkę cyfrową [Avagianou i in., 2024].

Utrzymywanie się relatywnie wysokiego udziału wydatków na dobra podstawowe, zwłaszcza żywność oraz użytkowanie mieszkania i energię, sugeruje nadal umiarkowany poziom dobrobytu ekonomicznego badanej grupy. Wyniki te można interpretować w świetle prawa Engla [Chai, Stepanova, 2023], zgodnie z którym wraz ze wzrostem dochodów udział wydatków na żywność w budżecie gospodarstwa domowego powinien maleć. W badanej grupie udział wydatków na żywność pozostawał stosunkowo wysoki, co może wskazywać, że część gospodarstw nadal funkcjonowała przy ograniczonym poziomie zasobów ekonomicznych. Prawo Engla znajduje również potwierdzenie w analizie korelacji pomiędzy dochodem rozporządzalnym a wydatkami na żywność. Uzyskana umiarkowana dodatnia zależność wskazuje, że wzrost dochodów powodował zwiększenie wydatków konsumpcyjnych, jednak ich dynamika była niższa niż dynamika wzrostu dochodów. Jednocześnie spadek przeciętnej skłonności do konsumpcji może świadczyć o stopniowym zwiększaniu możliwości oszczędzania oraz poprawie bezpieczeństwa ekonomicznego części gospodarstw domowych.

## Podsumowanie

Przeprowadzone analizy pozwoliły zidentyfikować najważniejsze zmiany zachodzące w gospodarstwach domowych rzemieślników i robotników poligraficznych w Polsce w latach 2011–2024. Uzyskane wyniki umożliwiają sformułowanie następujących wniosków:

- w badanej grupie gospodarstw domowych obserwowano proces stopniowych przemian społeczno-demograficznych, przejawiający się przede wszystkim starzeniem populacji, zmniejszaniem udziału większych gospodarstw domowych oraz spadkiem dominacji mężczyzn jako osób odniesienia;
- zaobserwowano wyraźny wzrost poziomu wykształcenia osób odniesienia, co może świadczyć o dostosowywaniu się gospodarstw domowych do rosnących wymagań kompetencyjnych rynku pracy oraz postępującej transformacji technologicznej sektora poligraficznego;
- dochody rozporządzalne gospodarstw domowych rzemieślników i robotników poligraficznych wzrastały w całym analizowanym okresie, jednak część gospodarstw

nadal pozostawała w relatywnie trudnej sytuacji materialnej, co potwierdzał wysoki udział wydatków na dobra podstawowe oraz poziom dochodów części gospodarstw zbliżony do minimum socjalnego;

- spadek przeciętnej skłonności do konsumpcji może świadczyć zarówno o poprawie sytuacji finansowej części gospodarstw domowych, jak i o większej ostrożności finansowej związanej z niepewnością ekonomiczną i zmianami rynku pracy;
- analiza struktury wydatków potwierdziła występowanie prawidłowości zgodnych z prawem Engla. Pomimo wzrostu dochodów gospodarstwa domowe nadal przeznaczają relatywnie znaczną część budżetu na żywność oraz utrzymanie mieszkania i energię, co wskazuje na umiarkowany poziom dobrobytu ekonomicznego.

Uzyskane rezultaty posiadają również implikacje teoretyczne. Potwierdzają one znaczenie teorii kapitału ludzkiego oraz teorii segmentacji rynku pracy w analizie współczesnych przemian gospodarstw domowych związanych z zawodami tradycyjnymi i produkcyjnymi.

Wyniki badań mogą mieć także znaczenie praktyczne dla polityki społecznej i rynku pracy. Wskazują na potrzebę wspierania rozwoju kompetencji zawodowych, edukacji ustawicznej oraz programów podnoszenia kwalifikacji wśród pracowników zawodów rzemieślniczych i produkcyjnych.

W kontekście polityki społecznej istotne wydaje się również monitorowanie sytuacji dochodowej gospodarstw domowych związanych z tradycyjnymi zawodami, zwłaszcza w warunkach postępującej cyfryzacji i automatyzacji gospodarki.

Uzyskane wyniki mogą stanowić punkt wyjścia do dalszych badań nad ekonomiczną odpornością gospodarstw domowych, nierównościami dochodowymi oraz wpływem transformacji technologicznej na sytuację społeczną i konsumpcyjną grup zawodowych związanych z tradycyjnym rzemiosłem i produkcją.

Przeprowadzone badanie posiada jednak pewne ograniczenia. Po pierwsze, analiza dotyczy stosunkowo niewielkiej subpopulacji gospodarstw domowych wyodrębnionej z reprezentacyjnych badań budżetów gospodarstw domowych [GUS, 2011–2024, GUS, 2019], co wymaga ostrożności interpretacyjnej przy analizie zmian krótkookresowych. Po drugie, wykorzystane dane mają charakter przekrojowy i nie pozwalają na śledzenie tych samych gospodarstw domowych w czasie. Po trzecie, analiza koncentrowała się głównie na dochodach i wydatkach konsumpcyjnych, nie obejmując bardziej szczegółowych aspektów poziomu życia, zadłużenia czy majątku gospodarstw domowych.

## Bibliografia

- Adam Y.O., Shackleton C.M. [2016], Distribution and use of cash income from basket and mat crafting: Implications for rural livelihoods in the Eastern Cape, South Africa, *Forests, Trees and Livelihoods*, vol. 25(3), s. 199–211.
- Avagianou A., Gialis S., Farrugia D. [2024], Precarious youthspaces of work and diverse economies in the EU South: A conceptualization attempt, *Young*, vol. 32(5), s. 473–489.
- Becker G.S. [1962], Investment in human capital: A theoretical analysis, *Journal of Political Economy*, vol. 70 (5, Part 2), s. 9–49.
- Chai A., Stepanova E. [2023], Engel curves, spending diversity and welfare measurement, w: Silber J. (red.), *Research Handbook on Measuring Poverty and Deprivation*, Edward Elgar Publishing, s. 544–552.
- Dadheech R., Sharma D. [2024], Skill Gaps in Casual Working by Women in the Indian Handicraft Sector, w: Thake A.M., Sood K., Özen E., Grima S. (red.), *Contemporary Challenges in Social Science Management: Skills Gaps and Shortages in the Labour Market*, Emerald Publishing Limited, s. 49–82.
- Drenda O. [2024], *Wyroby. Pomysłowość wokół nas*, Wydawnictwo Karakter, Kraków.
- Dziadowiec-Greganić J. [2021], Ku nowej teorii dziedzictwa rzemieślniczego i rękodzielniczego – pomiędzy materialnością i niematerialnością w tworzeniu, *Łódzkie Studia Etnograficzne*, nr 60(1), s. 329–348.
- Gałązka M., Grzelak A. [2015], *Ekonomiczne i społeczne determinanty wydatków na żywność w Polsce*, Wydawnictwo Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej, Bydgoszcz.
- Gardawski J. [2013], Sylwetki przedsiębiorców, w: Gardawski J. (red.), *Rzemieślnicy i biznesmeni. Właściciele małych i średnich przedsiębiorstw prywatnych*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa.
- GUS [2011–2024], *Badanie budżetów gospodarstw domowych (BBGD)*, dane jednostkowe za lata 2011–2012, 2020–2021 i 2023–2024, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
- GUS [2019], *Budżety gospodarstw domowych w 2018 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
- Holloway S. [2024], *Consumer Perceptions of Supply Chain Responsiveness and Its Impact on Brand Loyalty in the Apparel Industry*, Preprints.org.
- Howkins J. [2013], *The Creative Economy: How People Make Money from Ideas*, Penguin UK, London.
- Hötte K., Somers M., Theodorakopoulos A. [2023], Technology and jobs: A systematic literature review, *Technological Forecasting and Social Change*, vol. 194.
- Kuijpers M.H.G. [2019], *The Future is Handmade. Netherlands' Centre for Global Heritage and Development*, The Craftsmanship Initiative, <https://craftsmanship.net/video/the-future-is-handmade/> (dostęp: 15.03.2026).
- Liu Y., Zhou W., Shi Y., Li J., Zhang F., He M., Liu P. [2024], Dancing with the Star: a study on the influence of star employees on colleagues' craftsmanship spirit, *Current Psychology*, vol. 43(45), s. 1–17.
- Łosiewicz W., Piekut M. [2025], Rozwój działalności rękodzielniczej w Polsce, *Kwartalnik Nauk o Przedsiębiorstwie*, nr 75(1), s. 35–55, <https://doi.org/10.33119/KNOP.2025.75.1.3>.

- Nopiana T., Ayu C., Ibrahim I. [2022], Economic Contribution Of Mendong Mat (*Fimbristylis Globulosa*) Craft Business To Farmer's Household Income In Lenek District East Lombok Regency, *Jurnal Agrimansion*, vol. 23(1), s. 49–63.
- Reher D.S. [2004], The demographic transition revisited as a global process, *Population, Space and Place*, vol. 10(1), s. 19–41.
- Reich M., Gordon D.M., Edwards R.C. [1973], A theory of labor market segmentation, *The American Economic Review*, vol. 63(2), s. 359–365.
- Sadguna D.N., Sulistiawati N.P.A., Astiari N.K.A. [2017], Contributions of household income of farmers as palm crafts outside agriculture sector, *International Research Journal of Engineering, IT and Scientific Research*, vol. 3(5), s. 86–96.
- Sandhu S.S., Toor J.S. [2022], Distribution of household assets and pattern of income and consumption among rural artisans households in Punjab, *Indian Journal of Economics and Development*, vol. 18(1), s. 116–122.
- Scheiring G., King L. [2023], Deindustrialization, social disintegration, and health: a neoclassical sociological approach, *Theory and Society*, vol. 52(1), s. 145–178.
- Schultz T.W. [1961], Investment in human capital, *The American Economic Review*, vol. 51(1), s. 1–17.
- Stephany F., Teutloff O. [2024], What is the price of a skill? The value of complementarity, *Research Policy*, vol. 53(1).
- Szydłowska A. [2021], *Przeróbki? Zrób to sam!* Culture.pl, <https://culture.pl/pl/artykul/przerobki-zrob-to-sam> (dostęp: 15.03.2026).
- Ullah A.S.M. [2023], Sustainability of the RMG factory monitoring regime under Accord, Alliance and DIFE in Bangladesh: A Qualitative Case Review of Bangladesh's RMG Industry, *Journal of Social and Political Sciences*, vol. 6(4), s. 70–88.
- Vencatachellum I. [2019], UNESCO Approach to Crafts, w: Mignosa A., Kotipalli P. (red.), *A Cultural Eco-nomic Analysis of Craft*, Springer, London–New York–Shanghai, s. 25–39.
- Yang Y., Shafi M., Song X., Yang R. [2018], Preservation of cultural heritage embodied in traditional crafts in the developing countries. A case study of Pakistani handicraft industry, *Sustainability*, vol. 10(5).
- ZRP [2018], *Promocja kształcenia zawodowego przez pracodawców*, Związek Rzemiosła Polskiego, Warszawa.

